

**Zbyněk VYDRA – Michal ŘOUTIL – Jitka KOMENDOVÁ – Kateřina HLOUŠKOVÁ – Michal TĚRA, *Dějiny Ruska*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017, 504 s., ISBN 978-80-7422-324-2.**

Kolektiv českých autorů si vytyčil nelehký úkol představit na pěti stech stranách zasvěceně a zároveň čtivě celou historii ruského státu od jeho počátků až po současnost. Jejich syntéza již byla velmi potřebná, neboť ruské dějiny byly v českém prostředí od pádu komunistického režimu zpracovány ve své úplnosti pouze jednou, v práci kolektivu pod vedením Milana Švankmajera, jež se dočkala mnoha dotisků. Ta na počátku devadesátých let 20. století fascinovala svým kritickým pohledem na ruské vládce, v jehož rámci byly bez ostychu popisovány nejružnější krvavé výstřednosti či milostná dobrodružství carů nebo komunistických vůdců. Postupně se však tento pohled přežil a nové zpracování si vyžádaly jak politické dějiny, tak pohled na ruskou kulturu, jíž Milan Švankmajer věnoval jen omezený prostor.

Právě představení každodenního života a kultury různých sociálních vrstev, postupně se proměňujícího vztahu církve a ruských vládců stejně jako prostor věnovaný neruským etnikům náleží k novým a silným stránkám této publikace. První část věnovaná dějinám Kyjevské Rusi například zahrnuje důležité kapitoly o postupném přijímání křesťanství a jeho pronikání do společnosti stejně jako o původu, sídlech a politice Pečeněhů a Polovců. Pohled na kulturu a dlouhodobý politický vývoj jednotlivých ruských knížectví zde

ovšem natolik odsunul politické dějiny, že je pro čtenáře obtížné vyhledat například informace o konkrétních akcích Jaroslava Moudrého, jež je vyzdvihovaný jako nejlepší z raně středověkých vládců a jistě by si zasloužil samostatný medailónek.

Popis života ruského obyvatelstva pod nadvládou Zlaté hordy náleží ke zdařilým částem publikace. Avšak v následném vyličení postupného vzestupu Moskvy opět poněkud chybí části věnované jednotlivým vládcům. Snaha nepsat dějiny jako přehled jednotlivých panovníků a jejich činů sice náleží k programovým cílům této publikace, ale v ruském prostředí určoval vládce směřování své země obrovskou měrou. Je proto logické, že čtenář hledá kapitoly věnované výrazným panovníkům, k nimž náleželi například Ivan III. či Vasilij III. Důležité a kvalitně zpracované jsou naopak kapitoly věnované původu carského titulu či herezím a sporům v pravoslavné církvi.

Poměrně zdařile uchopili autoři období vlády Ivana IV. Hrozného, při jehož zpracování bývá obtížné upozornit na krvavé excesy a současně jimi nezastínit důležité zákoníky či vojenské operace. Následně době smuty a vládě prvního Romanovce však byl vymezen nedostatečný prostor, takže například úplně zapadly války s polsko-litevskými státy. Velmi přínosné bylo naopak vyličení vlády Alexeje Michajloviče a jeho reform, jež v podobných pracích bývají zpravidla úplně zastíněny aktivitami jeho slavného syna. Vládě Petra Velikého vyhradili autoři několik kapitol, přičemž se jim podařilo podrobně popsat přínos jeho reform a nezamlčet temné stránky, k nimž patřily obrovské lidské oběti.

Pokud byly v částech věnovaných starší historii poněkud potlačeny politické dějiny, ve druhé polovině publikace je jim naopak věnován obrovský prostor. Zdařile je popsána mocenská politika carů vládnoucích v 19. století i reformy, jež postupně proměňovaly ruskou společnost. Překvapivě tu však chybí představení hudby, divadla a literatury, tedy oblastí, jež v této době dosáhly světové úrovně a mají dodnes mnoho obdivovatelů.

Také dějiny 20. století jsou zachyceny především jako spletitý mocenský zápas a vyjednávání různých frakcí. Autoři seznamují čtenáře s mnoha zvraty, na jejichž základě se dostali k moci jednotliví členové Prozatímní vlády a posléze klíčoví komunističtí vůdci. Text závěrečné třetiny publikace překypuje zajímavými informacemi. V důsledku jejich zhuštění se však jeho čtení stává poměrně náročným a opět se poněkud vytrácí oblast kultury, například oficiálně podporované a v sovětských satelitech rozšiřované literatury.

Odvážný krok představuje dovedení Dějin Ruska až do prezidentských voleb v roce 2012. K velkým pozitivům náleží vylíčení zklamání, které ruskou společnost prostoupilo během demokratizačních pokusů Borise Jelcina a jež logicky vedlo k současné vládě Vladimíra Putina. Důležité je též upozornění na významnou a společnost ovlivňující spolupráci mezi současným prezidentem a ruskou pravoslavnou církví.

Jako celek představují Dějiny Ruska významnou publikaci, která pod novými úhly pohledu shrnuje dějiny klíčové evropské mocnosti. Nejsou však jednoduchou

encyklopedií, a proto může oslovit spíše ty čtenáře, kteří již mají o dějinách Ruska jisté povědomí.

*Kateřina Pražáková*

**Martin ELBEL, *Město a klášter. Františkánský konvent v raně novověké Olomouci*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017, 235 s., ISBN 978-80-7422-532-1.**

Knihy Martina Elbela navazuje na jeho předchozí monografii, v níž se zabýval františkánským řádem a jeho působením v českých zemích v 17. a 18. století. Do centra jeho pozornosti se tentokrát dostal františkánský konvent v Olomouci, který autor sledoval v období mezi jeho obnovou po roce 1650 a zrušením roku 1785. Vycházel zejména z pramenů zkoumaného konventu, především dvou narativních textů, které doplňoval dalšími písemnostmi, jež vznikly přímo v konventu nebo na úrovni řádové provincie. Již titul knihy naznačuje, že v centru autorovy pozornosti nestála samotná klášterní komunita, ale její mnohostranné vztahy s okolním sociálním prostředím. Nešlo pouze o samotné město, zmíněné v titulu knihy a zdůrazňující různé formy interakcí mezi konventní komunitou a městskou společností. Svým působením v Olomouci totiž františkáni nevstupovali „pouze“ do kontaktu s olomouckou městskou radou či donátory z řad olomouckých měšťanů, ale také s olomouckým biskupstvím, dalšími řeholními domy, okolním vesnickým obyvatelstvem a v neposlední řadě také, zejména v závěrečné fázi své existence, s úřady byrokratizujícího se státního

aparátu. Právě mendikantský charakter řehole ji podle autora svým způsobem předurčoval k roli prostředníka mezi centrem a periferií (zejména v rovině klášter – město – jeho okolí), vyšší a nižší kulturou či církevním a světským prostředím (s. 11). Z něho se však, alespoň ve výkladu, poněkud vytratila šlechta, která zřejmě nepatřila k jeho významnějším podporovatelům (pouze zmínka na s. 142).

Prolog knihy představuje pojednání o Olomouci v období švédské okupace v závěru třicetileté války. Společně s výkladem o angažmá tamních františkánů v konfesních i vojenských střetech odehrávajících se v „rozděleném městě“ se Martin Elbel pokusil upozornit na potíže, které jsou spojené s identifikací konfesní identity jeho obyvatel. Tu navrhuje vnímat jako uměle vytvořenou historickou konstrukci, která má sloužit k pochopení náboženského myšlení a chování lidí v raném novověku, tedy jako ve své podstatě abstraktní, očekávaný či ideální vzor chování. Namísto jasně daných množin disponujících zřetelně vymezenými hranicemi vůči jiné či odlišné konfesní identitě ji doporučuje nazírat jako jakési póly, okolo nichž se doboví aktéři pohybovali, přičemž sílu jejich vazeb k těmto pólům ovlivňovala ještě další pouta, například k vlastnímu sociálnímu okolí či jiným autoritám (s. 28–29).

Na inspirativní úvahy o konfesionalitě olomouckých měšťanů v období, kdy město ještě nebylo konfesně zcela homogenní, navázal Martin Elbel pojednáním o počátcích tamního františkánského konventu v roce 1453 spjatých s působením Jana Kapistrána, o jeho krizi v 16. věku i ob-

nově po ukončení dlouhých válečných let. Výkladem opět prolínají podnětné pasáže týkající se například symboliky místa, které bylo novému klášteru vyčleněno, či snahy o legitimizaci začlenění františkánů do sociálního organismu města, k nimž napomáhaly různé zázračné události, při nichž bratří tamním měšťanům prokazovali různá duchovní i hmotná dobrodiní. Záznamy o takových příhodách ujišťovaly členy konventu o vlastním významu i poslání a vytvářely tak jakýsi předobraz, model či vzor jejich dalšího působení.

Právě na jeho naplňování se soustředila další kapitola, která ho nazírala v kontextu činnosti dalších řádů, které v Olomouci po polovině 17. století působily a v jejichž konkurenci byli františkáni nuceni hledat (staro)nové oblasti působení. Petr Elbel je interpretoval v kontextu středověkých dějin řádu i jeho reforem na počátku novověku. Protože jejich středobodem byla chudoba, zabýval se následně získáváním almužen, jejichž zásluhou byli františkáni zcela závislí na svém okolí zahrnující město i přilehlý a rozsáhlý obvod, od konce 17. století již přesně vymezený.

Kromě almužen, které tvořily jednu z nejdůležitějších forem interakce řeholníků a místního obyvatelstva a jejichž sběr měl do značné míry povahu rituálu (s. 84), se následující kapitola zaměřila na další formy duchovních služeb františkánů, které představovaly svátostiny, mešní stipendia a nadace. Jejich optikou autor sledoval vazby konventu na olomouckou městskou radu, které v některých případech získávaly podobu vzájemně výhodné aliance. Stranou jeho pozornosti nezůstal ani třetí

řád jako nejvýznamnější řádová korporace určená laikům.

Další kapitola sledovala vzájemné vazby kláštera a města optikou prostoru konventu a konventního kostela, na jehož utváření se podíleli rovněž věřící, kteří do něho přicházeli. Soustředila se na vizuální kulturu sakrálního prostoru (oltáře, sochy) i na jeho místo v městské posvátné topografii, které měla na počátku 18. věku posílit stavba kaple Svatých schodů. Její vznik autor detailně sledoval a interpretoval v kontextu zavádění nových kultů stejně jako mezinárodního charakteru řádu, zejména zprostředkovávání kontaktů s posvátnými místy ve Svaté zemi.

Závěrečná část sledovala činnost konventu v době pruského obležení města v polovině 18. století a zejména zásahy do jeho činnosti, které ho v první polovině 18. věku začaly podřizovat biskupské a vzápětí také státní kontrole. Jejich vyústěním se stalo zrušení olomouckého konventu v srpnu 1785, které spolu s ním postihlo ještě další řádové domy zejména ve východní „německé“ části řádové provincie.

Přestože práce Martina Elbela nazírá vztah olomouckého františkánského konventu a jeho sociálního okolí prakticky pouze optikou pramenů františkánské provenience, je výsledný obraz jejich vzájemných interakcí velmi plastický a barvitý. Především přesvědčivě ukazuje, jak mendikantský charakter řádu ovlivňoval jeho aktivity a jakým způsobem přispíval k jeho

začlenění do organismu města. Spolu s tím také představuje pozoruhodnou flexibilitu řádu, který dokázal vyjít vstříc požadavkům věřících, k čemuž ho nutil reciproční systém almužen i konkurenční prostředí, v němž se v sídle biskupa a dalších kongregací pohyboval.

*Josef Hrdlička*

**Ondřej JAKUBEC, *Kde jest, o smrti, osten tvůj? Renesanční epitafy v kultuře umírání a vzpomínání raného novověku***, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2015, 481 s., ISBN 978-80-7422-509-3.

Knihy Ondřeje Jakubce představuje v českém prostředí vzácnou syntézu teoreticky poučeného kulturně historického přístupu a vysoké uměleckohistorické erudice. Raně novověké epitafy sice nejsou v českém dějepisumu umění neprobádaným polem, autor se tudíž mohl opřít o množství starších prací,<sup>1</sup> většinou pozitivisticky či formálně orientovaných, na druhé straně nejsou ale ani tématem badatelů často navštěvovaným. Tato díla totiž obvykle nepatří, alespoň v českém prostředí, k nejkvalitnějším dobovým výtvarným projevům. Navíc, vzhledem k závislosti kompozic na grafických předlohách a k úzkému segmentu témat vhodných pro křesťanskou *memorii*, nebývají badatelé vnímána jako původní z kompozičního nebo ikonografického hlediska. Není překvapením, že dlouhodobě byly raně novověké epitafy podce-

<sup>1</sup> Např. Jarmila VACKOVÁ, *Epitafní obrazy v předbělohorských Čechách*, Umění 17, 1969, s. 131–156; Jaroslav PEŠINA, *Skupinový portrét v českém renesančním malířství*, Umění 2, 1954, s. 269–295; Hana MYSLIVEČKOVÁ, *Mors ultima linea rerum*, Olomouc 2013.

ňovaným materiálem, o jehož rehabilitaci se do značné míry zasloužil právě Ondřej Jakubec.<sup>2</sup>

Je hlavně jeho zásluhou, podpořenou studii dalších autorů, že poukázal na širší kulturně historický význam a výpověď těchto děl, z nichž velká část se nachází stále in situ nebo v regionálních muzeích a kontextech. Jak ovšem autor sám konstatuje, kulturně historický rozměr byl materiálu vždy spíše zátěží, která ho v očích historiků umění znevýhodňovala (s. 69–71). Práce tak přesvědčivě dokládá, že pouhý posun úhlu pohledu dokáže přinést zcela jiné výsledky a hodnocení a předvést epitař jako velmi osobité, ale i emotivně osobní téma (s. 17–18).

Na rozdíl od předešlých souborných prací, zaměřených na soupis a rozřídění dochovaného materiálu, se Jakubcova kniha zaměřuje na vysvětlení epitař jako fenoménu nedílně spojenému s mnoha aspekty kultury raného novověku. Epitař autor chápe jako středobod života a smrti raně novověkého člověka, v němž se střetávají různé funkce a představy. Vysvětluje ho jako památku ve smyslu raně novověké memorie, náboženský předmět s komunikační funkcí, médium vypovídající o společenském těle jednotlivce, subjektivní rodinnou výpověď i symbol vztahu živých k mrtvým a posmrtného života v eschatologickém i společenském smyslu. Vedle dnes již běžně studovaných fenoménů spojených s posmrtnou reprezentací a uměleckým zpracováním zde ale nalezneme i méně obvyklé kontextualizace epitař v rámci

času a prostoru, přičemž oba aspekty tvoří s dílem významový celek. Epitař tím dostává „vícerozměrný“ charakter, kde kontextuální faktory definují významy a čtení díla. Autor dovozuje, že ještě důležitější roli než v kultuře umírání hrál epitař v životě raně novověkého člověka, jelikož byl výrazem jeho představ o sobě samém, o představách jeho okolí, o společenské normě i konfesním prostředí a názoru.

Mnohovrstevnatost epitařu zřejmě nepřekvapí historiky, k jejichž teoretickému repertoáru patří kulturně historické i antropologické přístupy a studium mentalit již dlouho, ale je zásadním přínosem pro historii umění, pro niž koriguje starší hodnocení a otevírá kulturně historické obzory jednotlivých děl i celého souboru. Kniha nabízí protnutí těchto přístupů s novým pohledem na objekt v prostoru a čase a obrací pozornost také k aktivní roli epitařu v procesu *Erinnerung*, které souvisí s vyvoláváním obrazů v mysli; inspiraci myšlenkami Hanse Beltinga autor otevřeně přiznává (s. 41–45). Zajímavý je rovněž postřeh, že epitař fungoval jako jakýsi multiplicitní interface – tedy rozmezí mezi jedincem a komunitou, mezi osobním a obecnou normou (rozpor mezi individualitou obrazu ve smyslu *pictura* a typovým ideálem) i mezi dneškem a minulostí, případně dneškem a zítřkem. V tomto směru epitař představuje prototyp raně novověkého média, je dokumentem o individu, který ale popírá svůj prototyp tím, že k němu vytváří paralelní komentář.

<sup>2</sup> Ondřej JAKUBEC a kolektiv, *Ku věčné památce. Malované renesanční epitařy v českých zemích*, Olomouc 2007.

Kniha se jedinečným způsobem pokouší o propojení historické antropologie s antropologií obrazu. Epitafy jsou nahlíženy v kontextu dobové vizuální kultury a tvůrčí praxe, ale také v bohatém předivu vztahů k dobovému myšlení, sociálním, náboženským a politickým poměrům a objednavatelskému prostředí. K dalším aspektům, jimž autor věnuje bližší pozornost, patří pramenná hodnota, náboženská a konfesijní rovina, vlastní „vizuální jazyk“ epitafů a transmedialita, která definuje epitaf jeho funkcí, nikoliv určitým typem materiálu či nositele, neboť obraz je ze své podstaty transmediální. Autorův syntetizující přístup napomáhá pochopení komplexnosti fenoménu epitafu v širokém pohledu, který ale čtenáře nezahltí detaily ani dlouhými teoretickými pasážemi, což činí text atraktivnějším. Oceňují rovněž, s jakým nadhledem se autor vyrovnává s problémem terminologie převzaté z cizích jazyků a s množstvím zahraniční literatury, ikonografických inspirací a paralel.

Hlavním přínosem knihy není jen docenění epitafu jako bohatého, polyvýznamového předmětu, který je výrazem dobových mentalit, ale rovněž rehabilitace kulturně historického přístupu v dějinách umění, obohaceného o kulturně antropologický rozměr. Ten autor nestaví do protikladu k formálně orientovaným uměleckohistorickým přístupům, spíše jej nahlíží jako jakýsi korektiv dřívějšího pohledu, který pomáhá docenit tato přehlížená díla českých a moravských kostelů a sbírek.

*Kateřina Horníčková*

**Lenka VESELÁ, *Rytíř a intelektuál. Hieronym Beck z Leopoldsdorfu (1525–1596) a jeho knihovna***, Praha, Academia 2016, 439 s., ISBN 978-80-200-2545-6.

Naše přední odbornice v oblasti historických knižních fondů, známá mimo jiné monografií o knihách na dvoře Rožmberků, se ve své nejnovější knize zabývá rakouským šlechticem—sběratelem druhé poloviny 16. století. Hieronymus Beck z Leopoldsdorfu byl v odborných kruzích dosud znám především jako sběratel starověkých hmotných památek, zadavatel knižního souboru portrétů osobností své doby a znalec turecké problematiky. Jeho sběratelství knih je skoro neznámé, protože dochované knihy z jeho knihovny jsou roztroušeny téměř po celé Evropě. Východiskem práce Lenky Veselé se stal obsáhlý Březanův výpis z katalogu Beckovy knihovny, která byla Petru Vokovi z Rožmberka nabídnuta ke koupi. Ta se však nakonec neuskutečnila a katalog beckovské knihovny je zřejmě navždy ztracen. Asi ve dvacátých letech 17. století se značná část Beckovy knižní sbírky dostala do knihovny Ditrichštejnů v Mikulově a jako její součást s ní sdílela pohnuté osudy švédské knižní kořisti. Březanův výpis z katalogu beckovské knihovny obsahuje 1237 záznamů. Lenka Veselá svou knihou přesvědčivě ukázala, co badatel s velkým rozhledem po svém oboru může v kombinaci s dalším vlastním výzkumem z pramene tohoto typu vytěžit.

V první kapitole autorka sleduje osudy rodiny Becků a počátky jejich knihovny. Hieronymův otec Marcus (1491–1553) byl

typickým schopným a loajálním úředníkem Ferdinanda I., který byl za své zásluhy povýšen do rytířského stavu a etabloval se v kruzích vídeňské společnosti bohatých kupců, nižší šlechty a intelektuálů z okruhu vídeňské univerzity. Jeho zájem o knihy byl čistě praktický a soustředil se především na právnické spisy. Jeho nejstarší syn Hieronymus, kterému se dostalo výborného vzdělání spolu se syny Ferdinanda I. v Innsbrucku a který poté pobýtem na univerzitě v Padově, obvyklou kavalírskou cestou po Evropě a cestou do Egypta, Sváté země a Turecka podstatně rozšířil svůj kulturní rozhled, měl předpoklady ke kariéře u habsburského dvora. Dal však přednost svým intelektuálním, především sběratelským zálibám a svěřené dvorské úřady vykonával zřejmě liknavě a s nechutí.

Svou bohatou knižní sbírku, jejíž konečný stav autorka odhaduje na 2 000 až 2 500 knih, uložil v dolnorakouském zámečku v Ebreichsdorfu, který dal přebudovat (včetně zahrady, kam dal umístit některé předměty ze své sbírky hmotných památek) v duchu rané renesance. Do doby instalování knižní sbírky v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století také spadá nejintenzivnější etapa Beckových knižních akvizic. Lenka Veselá podrobnou heuristikou obohatila dosavadní znalosti o životě Hieronyma Becka, o jeho intelektuálním vývoji a společenských stycích. K jeho intelektuálním partnerům patřili Zikmund z Herbersteina, Wolfgang Lazius, Hugo Blotius, Carolus Clusius, Johannes Löwenklau, Johannes Sambucus a Reichart Streun ze Schwarzenau, přičemž jejich společně obecně humanistické

i odborné zájmy překračovaly konfesní hranice, zvláště v příznivé atmosféře vlády Maximiliána II.

V dalších kapitolách Lenka Veselá podrobně rozebírá knihovnu Hieronyma Becka. Analyzuje její rozčlenění do tematických skupin, rozebírá ji z obsahového, jazykového a tiskařského hlediska, způsobu předpokládané instalace a samozřejmě úlohy, jakou knihovna v Beckově životě hrála. U všech těchto hledisek autorka srovnává zjištěné charakteristiky Beckovy knihovny se soudobými českými a rakouskými šlechtickými knihovnami, pokud jsou známy z katalogů, zejména s knihovnou Ferdinanda Tyrolského, Petra Voka z Rožmberka, Ferdinanda Hoffmanna z Grünpühelu, Christopa z Wolkensteinu a dalších. Výsledky prezentuje v tabulkách, grafech a v podrobných komentářích, které mají místy i zobecňující charakter a dávají metodologické impulzy pro další směry výzkumu, který je ovšem – jak autorka ukazuje – limitován mnohdy chybějícími nebo torzovitě dochovanými prameny, zvláště pro menší šlechtické knihovny. Lenka Veselá přesvědčivě vyvrací názor Otty Brunnera, že srovnatelné vzdělání a kulturní rozhled jednotlivých šlechticů zásadně stírá rozdíly mezi obsahovými specifiky jednotlivých šlechtických knihoven (s. 17, 142).

Autorka ukazuje vývoj Beckových literárních zájmů. V mládí se mimo jiné zajímal o rytířské romány románského původu, jako přesvědčený katolík dlouhodobě sledoval minulost i současnost katolické církve, zvláště v době tridentského koncilu a po něm, díky svým cestám a funkcím se zajímal

o tureckou problematiku, v četných akvizicích se projeví jeho hlubší zájmy o historii a geografii, zatímco stranou zůstává například dobově oblíbená platónská filozofie. Lenka Veselá rozebírá Beckovy tradiční i inovativní postupy při budování knihovny a vztahy k vlastním knihám (tematické členění knihovny, exlibris a vazby, opisování nedostupných tisků atd.). Ve shrnujícím závěru autorka plným právem konstatuje, že Hieronymus Beck „patřil nesporně ke špičce dolnorakouské intelektuální elity“ (s. 268).

Druhou část knihy (s. 319–438) tvoří katalog knihovny Becků z Leopoldsdorfu, který autorka vytvořila na základě rožmberského soupisu a svých důkladných rešeršů ve švédských a dalších zahraničních knihovnách. Je strukturován podle 15 oddílů, do nichž Hieronymus Beck rozčlenil svou knižní sbírku. V první části každého oddílu jsou uváděny knihy evidované v rožmberském soupisu, v druhé části knihy odtud neznámé, které autorka při svých výzkumech objevila. Katalog přesvědčivě dokládá bohatství, rozmanitost a individuální charakter Beckovy sbírky, jak jej autorka charakterizovala již v první části své monografie. Přitom je patrné, že leckteré z těchto knih dosud nebyly dosud podchyceny ve standardních soupisech latinské, německé a románské literatury raného novověku. Lenka Veselá zjistila fyzickou existenci celkem 163 knih z beckovské knihovny v 15 evropských knihovnách a vylučuje další možné nálezy.

U zdařilé monografie Lenky Veselé si cením autorčiných znalostí i pracného výzkumu a také uvážlivého a uměřeného hodnocení pramenů. Moje připomínky

se týkají pouze drobností. Beckovo jméno mělo v češtině zůstat nejlépe v původní podobě Hieronymus. Popisky obrázků mohly být jednodušší a obsahovat vedle názvu dané knihovny i signaturu (buď dnešní knihovny, nebo autorčina katalogu), autora knihy a její název. Čtenář by uvítal vyobrazení zámku v Ebreichsdorfu, který je v publikaci mnohokrát zmiňován jako místo uložení Beckovy knihovny. Na s. 84–89 se mluví o variantách vazby, na s. 87–90 jsou vyobrazeny vazby typu B, C (s variantami) a D. Varianta A není zobrazena a ani v tomto úseku uvedena (mluví se o ní na s. 37). Je tomu tak asi proto, že tato vazba nebyla vytvořena pro Hieronyma Becka, ale pro předchozího majitele W. Gwärlicha. Protože však je tato varianta v autorčině katalogu několikrát zaregistrována, bylo by její vyobrazení vhodné. Při obrovském počtu signatur a podobných záznamů je třeba ocenit jejich přesnost. Objevil jsem náhodně pouze jeden drobný omyl – v rejstříku ke katalogu Beckian je u Fr. Nausey (s. 431) omylem uvedena neexistující signatura 1XXX25, správně má být 1XXX14 (s. 348).

Monografie Lenky Veselé je vynikajícím příspěvkem nejen k hlubšímu poznání rakouského šlechtického intelektuála druhé poloviny 16. století a důkladným rozborem jeho dnes jen torzovitě dochované knižní sbírky, ale současně i významným příspěvkem k poznání skladby a charakteru vybraných českých a rakouských šlechtických knihoven druhé poloviny 16. století. Kniha je cenná svými četnými impulzy pro další knihovědné bádání. V neposlední řadě obohacuje dosavadní znalosti o vazbách mezi šlechtickými



a měšťanskými intelektuály vídeňské a rakouské společnosti raného novověku.

*Václav Bok*

**Karel KRATOCHVÍL – Pavel HOLUB a kol. (edd.), *Knihy o koupě pelhřimovského statku. Edice pamětního spisu o sporu pelhřimovských měšťanů s vrchností z druhé poloviny 16. století*, Pelhřimov, Nová tiskárna Pelhřimov 2017, 297 s., ISBN 978-80-7415-152-1.**

V 16. století změnilo své právní postavení několik českých měst. K těm, kterým se podařilo vykoupit z poddanství a stát se komorním městem, patřil také Pelhřimov. Původní centrum panství pražských (arci) biskupů se na počátku 15. věku dostalo jako zástava do rukou Jana z Chotěmic a posléze Mikuláše Trčky z Lípy. Jeho potomci ho roku 1549 prodali Adamovi Říčanskému z Řičan, jehož syn Karel Říčanský prodal město i s okolním statkem roku 1572 tamní městské obci. Prodej přitom představoval vyústění dlouhodobého konfliktního vztahu mezi Karlem Říčanským a Pelhřimovskými, který měl svůj počátek v polovině šedesátých let 16. věku, kdy se nový držitel panství pokusil ve městě postavit vrchnostenský pivovar a získat na úkor tamních právovárečných měšťanů právo na vaření piva. Spor se posléze rozšířil o další témata a ovlivnil nejen komunikaci měšťanů a jejich vrchností, ale naplno zasáhl v podstatě celou městskou obec. V neposlední řadě přiměl pelhřimovskou městskou radu komunikovat s centrálními úřady, správně argumentovat udělenými privilegii a výsadami či si hledat vlivné

přímluvce. Zřejmě s nevelkým časovým odstupem od jednání, které vyústilo v prodej města a okolního panství do rukou tamní městské obce, vznikl rukopis pojednávající o průběh sporu a obsahující také opisy klíčových dokumentů, které vznikly v jeho průběhu nebo s ním jinak souvisely. Jeho originál se však nedochoval a kniha je tak dochována v mladším opise pocházejícím patrně z přelomu 17. a 18. století či počátku 18. věku, který však není kompletní. Právě tento rukopis uložený ve Státním okresním archivu v Pelhřimově se stal podkladem pro edici této pozoruhodné písemnosti.

Spolu s edicí dochovaných částí knihy (s. 107–265) jsou součástí svazku také tři úvodní studie. Podle editorů nebyla jejich cílem všestranná interpretace rukopisu, ale spíše snaha o jeho zasazení do dobového kontextu, který má takovou interpretaci umožnit či k ní přispět. V první části Karel Kratochvíl nejprve stručně představil dějiny města do nástupu Říčanských z Řičan. Následně se zabýval právním postavením Pelhřimova v 16. století, institucemi správy města i významnými osobami, které v ní působily a různým způsobem se angažovaly i ve sporu s vrchností. Nechybí ani socioprofesionální charakteristika města či pojednání o vrchnostenském podnikání Říčanských a jejich dvoře.

Druhá z úvodních studií se již věnuje konfliktu, který předcházel prodeji pelhřimovského statku tamním měšťanům. V první části se editoři pokusili nahlédnout do nitra městské obce a sledovat postoje i motivace jednotlivých stran uvnitř obce v době komplikovaných jednání s Karlem Říčanským z Řičan. Další část úvodního textu se koncentruje na jednotlivé fáze kon-

fliktu, jak jsou popsány v editovaném prameni. Podnětná část se pak zabývá tou fází sporu, která následovala poté, kdy Pelhřimovští na svou vrchnost podali stížnost k panovníkovi. Zdeněk Martinek v ní pečlivě a se znalostí dobových procesních pravidel analyzoval jednání měšťanů s jednotlivými zemskými institucemi či dvorskými úřady stejně jako hledání mocných přímluvců, k nimž patřil zejména jejich soused, majitel pacovského statku a politicky aktivní rytíř Michal Španovský z Lisova či český nejvyšší kancléř Vratislav z Pernštejna.

Závěrečná třetí část úvodní studie zkoumá samotnou editovanou knihu. Nejprve ji analyzuje jako svěbytné kronikářské dílo a následně se pokouší označit okruh osob, z nichž mohl pocházet autor anonymního textu. Nechybí ani vnější i vnitřní popis rukopisu a ediční poznámka.

Editovaný spis o sporu pelhřimovských měšťanů s jejich vrchností nabízí pozoruhodný vhled do myšlenkového světa obyvatel malého města na počátku raného novověku. Děje se tak v okamžiku konfliktu, který nutil městskou radu, další instituce správy města či jednotlivé členy městské obce reagovat na ambice vrchnosti porušující městská privilegia a výsady, argumentovat jejich texty, hledat shodu na společném postupu, přesvědčil o svém postoji vlivné přímluvce či jednat s centrálními pražskými a vídeňskými institucemi. Úvodní studie představují jeho výpovědní hodnotu zejména s ohledem na místní realie. Zatímco v nich se editoři spolehlivě

orientují, při hledání širšího interpretačního kontextu (například v podobě jiných obdobných sporů) je čtenář odkázán pouze na několik poznámek pod čarou. Výjimku, která dokázala překročit lokální horizont, představuje zejména výklad o jednání pelhřimovských měšťanů u zemských a dvorských úřadů, který je pozoruhodnou sondou do právního uvažování a jednání i správní praxe měšťanů 16. věku.

Josef Hrdlička

**Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628. Tomus I. Epistulae et acta Caesaris Speciani 1592–1598. Pars I. Mai 1592 – Dezember 1592. Pars II. Januar 1593 – Dezember 1593. Pars III. Januar 1594 – Dezember 1594***, Praha 2016, CLXIII s. + 2073 s., ISBN 978-80-7469-045-7.

Roku 1923 bylo Československému historickému ústavu v Římě svěřeno kritické zpřístupňování korespondence nunciů na císařském dvoře z let 1592 až 1628. V předválečném období bylo pořízeno asi deset tisíc opisů zpráv nunciů, které jsou uloženy ve sbírce Přepisů z italských a vatikánských archivů v Národním archivu v Praze. Mileně Linhartové se podařilo v letech 1932 až 1946 vydat část korespondence nuncia Antonia Caetaniho z let 1607 a 1608.<sup>1</sup> Zdeněk Kristen roku 1944 edičně zpřístupnil zlomek korespondence

<sup>1</sup> Milena LINHARTOVÁ (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem. Band IV. Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. Pars 1, Praha 1932; Pars 2, Praha 1937; Pars 3, Sectio 1, Praha 1940; Pars 3, Sectio 2, Praha 1946.*

nuncia Johanna Stephaniana Ferreriho.<sup>2</sup> Na práci Mileny Linhartové s obrovským časovým odstupem téměř sedmi desetiletí navázal Tomáš Černušák, jenž v letech 2013 a 2017 dokončil ediční zpřístupňování zpráv Antonia Caetaniho, a to ve dvou svazcích zahrnujících období od září 1608 do února 1611.<sup>3</sup>

Alena Pazderová završila roku 2016 svou mnohaletou editorskou práci zpřístupněním korespondence a dalších písemností nuncia Cesare Speciana od května 1592 do prosince 1594. Tím chronologicky navázala na ediční počín Josepha Schweizera, jenž téměř před stoletím vydal relace Alfonsa Visconteho a Camilla Caetana z let 1589 až 1592.<sup>4</sup> Editorka zveřejnila 868 písemností vztahujících se k činnosti Cesare Speciana, především jeho korespondenci s představiteli Státního sekretariátu Vatikánu a papežskou instrukci pro výkon jeho diplomatické činnosti na císařském dvoře v Praze.

Všechny písemnosti byly publikovány v plném italském znění. Vynechány byly pouze neustále se opakující úvodní i závěrečné formulace diplomatických dopisů a podpisy. Písemnosti byly seřazeny chronologicky do tří svazků edice. Pokud se vyskytly relace shodné datace, zařadila

editorka nejprve pokyny z Říma zaslané nunciiovi do hlavního města Království českého a teprve následně jeho zprávy. Alena Pazderová ve zveřejněných písemnostech důsledně rozepisovala všechny zkratky. Snažila se zachovat původní členění textů na odstavce, které opatřila arabskými číslicemi. Shodné číslování používala v německých záhlavních regestech, jež opatřila standardními popisy písemností a připojila obsah jednotlivých odstavců. Číslování odstavců a stručné vystižení jejich obsahu v německých záhlavních regestech považují za uživatelsky velmi vstřícný přístup, který se již v novějších edicích korespondence nunciů plně osvědčil, neboť výrazně usnadňuje badatelskou práci.

Každou písemnost editorka opatřila poznámkovým aparátem, v němž především blíže charakterizovala osoby vystupující v diplomatické korespondenci a lokalizovala zeměpisné názvy. Méně pozornosti naopak věnovala odkazům na starší i novější odbornou literaturu, která uvádí širší souvislosti líčených událostí a jejich vědeckou interpretaci. Stejný nedostatek doprovází závěrečná bibliografie, jež obsahuje některé ryze vlastivědné nebo odborně málo spolehlivé encyklopedické

<sup>2</sup> Zdeněk KRISTEN (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628. Tomus III. Epistulae et acta Johannis Stephani Ferrerii 1604–1607. Volumen I/1*, Praha 1944.

<sup>3</sup> Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628. Tomus IV. Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. Pars IV. September 1608 – Junius 1609*, Praha 2013; *Pars V. Julius 1609 – Februarius 1611*, Praha 2017.

<sup>4</sup> Joseph SCHWEIZER (ed.), *Nuntiatuerberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1589–1592. II. Abteilung. Die Nuntiatuer am Kaiserhofe. Band III. Die Nuntien in Prag Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592*, Paderborn 1919 (= Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, in Verbindung mit ihrem Historischen Institut in Rom herausgegeben von der Görres-Gesellschaft, Band 18).

práce, ale chybí v ní zvláště novější domácí i zahraniční literatura k devadesátým letům 16. století. Naopak spolehlivou orientaci v edici nabíží uživatelům jmenovaný, místní a věcný rejstřík, který zabírá 73 tiskových stran a je vytištěn písmem na hranici čitelnosti.

Vlastní edici diplomatické korespondence Cesare Speciana předchází rozsáhlá úvodní studie Aleny Pazderové, která v mnoha ohledech překračuje nároky na očekávanou charakteristiku zveřejněných písemností a použité ediční zásady. Editorka seznámila čtenáře s vývojem nunciatur na území Římsko-německé říše ve druhé polovině 16. století a stručně představila ústřední úřady římské kurie, které na konci 16. století řídily a financovaly jejich činnost. Stranou pozornosti neponechala úřady na císařském dvoře, které vytvářely ve stejné době stanoviska k zahraniční politice středoevropských Habsburků, zvláště tajnou a říšskou dvorskou radu. Editorka správně postřehla, že poznání vztahů nuncia k ostatním zahraničním vyslancům na císařském dvoře a habsburským diplomatům v cizině představuje jeden z perspektivních směrů bádání o zákulisí moci habsburských vladařů.<sup>5</sup> S ohledem na nedostatek pramenů se Aleně Pazderové nepodařilo určit přesnou pražskou adresu Cesare Speciana, proto oprávněně předpokládala, že nunciatura neměla v hlavním městě Království českého až do konce 16. století stálé sídlo. S obdobnými heuri-

stickými problémy se editorka potýkala při zamýšlené rekonstrukci asi pětaticetičlenného souboru osob, které tvořily nunciou famiglii, tedy nejbližší spolupracovníky v kanceláři a soudu pražské nunciatury.

Těžiště úvodní studie věnovala editorka představení hlavních témat, k nimž upřel nuncius u císařského dvora v Praze pozornost ve svých zprávách od května 1592 do prosince 1594. Na první pohled zaráží, že zdravotní stav Rudolfa II., jeho zbožnost, zamýšlený sňatek se španělskou infantkou Isabellou Klárou či otázka případného nástupnictví nepatřily k nejvíce frekvencovaným námětům jeho diplomatické korespondence. Naopak častěji se v jeho zprávách zasílaných do Říma objevovaly postřehy o náboženských poměrech v Království českém, o těžkostech při prosazování rekatolizace, při obsazování pražského arcibiskupství a při jmenování katolických šlechticů do nejvyšších zemských úřadů. Specianova korespondence výrazně obohacuje dosavadní vědecké poznatky o náboženském smýšlení Petra Voka z Rožmberka po smrti jeho staršího bratra, o zprostředkovatelské roli a mimořádném vlivu nekatolíka Kryštofa Želinského ze Sebusína na císařském dvoře či o napjatých osobních vztazích mezi nunciem a pražským arcibiskupem Zbyňkem Berkou z Dubé.

Z hlediska dějin Římsko-německé říše přináší edice neobyčejně cenné Specianovy postřehy o přípravách, průběhu a výsledcích říšského sněmu v Řezně roku

<sup>5</sup> Srov. Alexander KOLLER, *Imperator und Pontifex. Forschungen zum Verhältnis von Kaiserhof und römischer Kurie im Zeitalter der Konfessionalisierung (1555–1648)*, Münster 2012 (= Geschichte in der Epoche Karls V., Band 13), s. 48–60. Radu podnětů přináší práce Rubén Gonzáles CUERVA – Alexander KOLLER (edd.), *A Europe of Courts – a Europe of Factions. Political Groups at Early Modern Centres of Power (1550–1700)*, Leiden–Boston 2017.

1594, jehož se papežský vyslanec osobně zúčastnil. Navzdory nunciovu zájmu o diplomatické aktivity císaře, které souvisely s propuknutím patnáctileté války a úsilím papeže o vytvoření protiturecké ligy, neunikaly jeho pozornosti náboženské a politické zápasy v Římsko-německé říši, zvláště konflikt v Cáchách a spor o Jülich-Kleve. Soustředěnou pozornost věnoval obsazování biskupských stolců v Praze, Štrasburku a Verdunu i v sekularizovaných severoněmeckých biskupstvích (Brémy, Halberstadt, Lübeck, Magdeburk, Minden, Osnabrück, Verden).

Třisvazková edice korespondence Cesare Speciana a dalších písemností datovaných od května 1592 do prosince 1594, které souvisejí s diplomatickou činností nuncia u císařského dvora Rudolfa II. v Praze, svědčí o mimořádném pracovním nasazení, rozsáhlých odborných i jazykových znalostech, péči, vytrvalosti a pečlivosti Aleny Pazderové. Rád bych zdůraznil, že edici připravovala při svém plném pracovním vytížení vedoucí pracovnice Národního archivu v Praze. Navzdory tomu předložila vědecké veřejnosti neobyčejně kvalitní dílo trvalé hodnoty, které svým pojetím a zvláště hlubokým záběrem úvodní studie překračuje dosud běžné standardy dalších domácích editorů

zpřístupňujících korespondenci nunciů a dosahuje naprosto srovnatelné odborné úrovně s edičními podniky, na něž se dlouhodobě zaměřují specialisté v Německém historickém ústavu v Římě.<sup>6</sup>

Václav Bůžek

**Gerhard AMMERER – Ingonda HANNESSCHLÄGER – Milan HLAVAČKA – Martin HOLÝ (edd.), *Präzedenz, Netzwerke und Transfers. Kommunikationsstrukturen von Herrscherhöfen und Adelsresidenzen in der Frühen Neuzeit*, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2016, 210 s., ISBN 978-3-86583-931-2.**

Dosavadní dynamicky se rozvíjející historické bádání dějin raného novověku potvrzuje tezi o tom, že rozličné druhy komunikace hrály v životě člověka ústřední úlohu. O této skutečnosti výmluvně vypovídá anotovaná publikace, jež přináší dvanáct příspěvků z mezinárodního vědeckého symposia uspořádaného v září 2013 Historickým ústavem Akademie věd České republiky ve spolupráci s Paris Lodron Universität Salzburg. Jak naznačili editoři sborníku v krátké předmluvě, k volbě tématu je přivedl mimořádně rozvinutý stav současného bádání o panovnických

<sup>6</sup> Srov. pojetí a záběr úvodních studií v edicích korespondence nuncia Antonia Caetaniho, které pořídil Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628. Tomus IV. Epistulae et acta Antonii Caetani 1607–1611. Pars IV.*, s. XI–XLIV; *Pars V.*, s. IX–XXXVI. Dále srov. hloubku záběru úvodních studií v edicích korespondence nunciů, které připravili zvláště Alexander Koller a Rotraud Becker. K tomu Alexander KOLLER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Dritte Abteilung 1572–1585. 10. Band. Nuntiaturen des Orazio Malaspina und des Ottavio Santaceroce. Interim des Cesare dell’Arena (1578–1581)*, Berlin-Boston 2012, s. IX–LXXXVII; Rotraud BECKER (ed.), *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Vierte Abteilung Siebzehntes Jahrhundert. 5. Band. Nuntiaturen des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633)*, Berlin-Boston 2013, s. IX–LIV.

a šlechtických rezidencích i dvorech v předmoderní době. Jen hrstka historiků a historiček však podle jejich mínění věnovala pozornost vnějším a vnitřním komunikačním strukturám jednotlivých raně novověkých dvorů, jež mnohdy ovlivňovaly kulturní, politické a společenské dění na úrovni regionální, zemské, státní i nadnárodní.

Publikované příspěvky je možné rozdělit do čtyř tematických bloků. První skupinu tvoří tři studie o způsobech komunikace mezi různými (panovnickými) dvory. Jaroslava Hausenblasová se zaměřila na zásobování dvora habsburských císařů v Praze za vlády Ferdinanda I. Metropole Království českého se ve sledovaném období stala jedním z nejdůležitějších a nejrozvinutějších obchodních center nejen v podunajské monarchii a zásobovala různými předměty také další rezidence příslušníků habsburského rodu, zejména Vídeň a Innsbruck. Vera Grund upřela svou pozornost k hudební kultuře na panovnických dvorech v Parmě a Vídni a reformě tamních oper v průběhu 18. století. Na obou místech bylo možné vypozařovat obdobné vývojové tendence, v nichž zásadní roli hrály lokální sítě vztahů, které byly úzce spjaté s místními politickými elitami. Daniel Brandenburg analyzoval na příkladu manželské korespondence Františka a Marianny Pirkerových každodenní život putujících hudebníků v 18. století, včetně šíření italské hudební kultury do jednotlivých koutů Evropy.

Další skupina badatelů se věnovala komunikačním strategiím konkrétních šlechtických rodů, případně jejich jed-

notlivých příslušníků. Martine Boiteux se zabývala mecenátem kardinála Maurizia di Savoia během jeho dlouhodobého pobytu v metropoli papežského státu ve dvacátých a třicátých letech 17. století. Nermalou pozornost věnovala také interpretaci nejrůznějších barokních performancí, které jako „Protector Germaniae“ pravidelně a často pořádal v římských palácích i ulicích. Jutta Baumgartner a Ingonda Hanneschläger poukázaly na příkladu kavalírské cesty Jakuba Hannibala II. z Hohenemsu na zásadní význam vzdělávací cesty mladého šlechtice pro utváření vlastní komunikační sítě, jež zasahovala do různých koutů Apeninského poloostrova, a další způsoby jejího rozšiřování po návratu z peregrinace. Ve svém výkladu také naznačily typologii způsobů navazování osobních známostí s jedinci z různých sociálních prostředí. Nad významem komunikační sítě čtyř generací Valdštejnů pro budování kariéry u císařského dvora ve Vídni v 17. a 18. století se zamyslel Jiří Hrbek. Nermalý podíl na pravidelném pronikání do nejvyšších dvorských úřadů měla rovněž promyšlená sňatková politika s příslušníky šlechtických rodů, které dlouhodobě působily v bezprostřední blízkosti habsburských panovníků, a nemalé finanční půjčky císařské pokladně.

Třetí tematický blok se zaměřil především na kariéerní modely umělců na vídeňském panovnickém dvoře a rekonstrukci jejich komunikačních sítí v 17. a 18. věku. Ulrike Seeger upřela pozornost k raným stavbám Jana Lukáše Hildebrandta, který se postupně vypracoval z vojenského inženýra na jednoho z nejvýznamnějších střeoevropských barokních architektů

a stavitelů. Naopak personálním obsazením úřadu dvorského kapelníka ve Vídni se zabývala ve své prozopograficky zaměřené studii Elisabeth Fritz-Hilscher. Vedle kariérních předpokladů a způsobilosti těchto jedinců se soustředila na ozřejnění jejich cesty do výše uvedeného dvorského úřadu stejně jako objasnění vztahu k příslušníkům habsburského rodu. Obdobným způsobem koncipovala svou studii také Anna Mader-Kratky, jejímž předmětem zájmu se stal dvorský stavební úřad za vlády Karla VI. a Marie Terezie, zejména osoby vrchních ředitelů zmiňovaného úřadu a dvorských architektů. Z geografického hlediska se z výše uvedené skupiny příspěvků vyděluje analýza hudebního transferu mezi saským městem Freiberk a dvorem knížat z Anhaltu-Zerbstu v první třetině 18. století od Michaela Maula.

Závěrečný tematický blok analyzoval různé druhy komunikace, především písemnou a symbolickou, mezi jednotlivými složkami raně novověkých dvorů. Mlada Holá s Martinem Holým se na půdorysu holdovacích cest českých králů do Slezska na prahu novověku zabývali přípravou zmiňovaného mocenského rituálu. Jejím průvodním jevem byla čilá korespondence, jež se rozproutila mezi panovnickým dvorem, královskými úřady ve Slezsku a tamními zemskými stavy. Jeden z hlavních cílů výměny listů představovalo zajištění zdárného průběhu cesty panovníka do Slezska i jednotlivých částí rituálu holdování, aby se předešlo sporům o přednost mezi zúčastněnými osobami, které, jak autoři výmluvně naznačili, pravidelně propukaly zejména během slavnostního

vjezdu vladaře do Vratislavi. K hierarchickému uspořádání dvora arcibiskupů v Salcburku, vymezení pravomocí mezi jeho jednotlivými součástmi a postavení jednotlivých služebníků v rámci dvorského ceremonálu obrátil pozornost Gerhard Ammerer. Na příkladu zasedacích pořádků u tabule a způsobu odívání naznačil konkrétní rozdíly mezi jednotlivými příslušníky dvorského personálu.

Publikace představuje jeden z konkrétních příspěvků českých, německých a rakouských historiček a historiků k evropskému bádání o podobách a významu komunikace v raném novověku. Vědecký přínos práce spočívá především v různosti metodologických přístupů ke společnému tématu. Publikaci lze označit za mezioborovou, neboť mezi autory jednotlivých studií lze nalézt historiky, hudební historiky či historiky umění. Práce shrnuje, v mnoha oblastech rozšiřuje a současně nastiňuje vědecky žádoucí orientaci dalšího výzkumu.

*Rostislav Smíšek*

**Sixtus BOLOM-KOTARI, *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství***, Praha, Nakladatelství Historický ústav a Matice moravská 2016, 568 s., ISBN 978-80-7286-286-3.

Názvem Svoboda svědomí neodkazuje Sixtus Bolom-Kotari jen na Toleranční patent Josefa II., který roku 1781 umožnil dosud tajným evangelíkům přihlásit se k augšpurskému či reformovanému vyzná-

ní. Bylo to zároveň krédo hlavní postavy knihy, která věřila ve spojení osvícenství a protestantismu. Hledání pastorů pro nově ustanovené evangelické sbory přivedlo na Moravu z Horních Uher pastora Michaela Blažka (1753–1827), který byl v letech 1784–1827 nejvyšším představitelem evangelické církve helvetského vyznání, tedy jejím superintendentem.

V úvodní kapitole se autor vyrovnal s dějepisickou tradicí pojednávající o ústřední postavě knihy a o kulturním (protestantském) prostředí, ve kterém se pohybovala. Komentoval rovněž pramenovou základnu, seznámil čtenáře s otázkami, které si kladl, s badatelskými problémy, kterými se zabýval, a s metodologií, která mu je pomáhala překonat. Zvolenou biografickou metodu se rozhodl obohatit o inspiraci v sociologii, psychologii, jazykovědě, etnologii i kulturní antropologii. Čtenáře seznámil s dobou a působením superintendenta Blažka chronologicky od jeho narození po smrt a připojil rovněž následný druhý život. Při psaní vědomě rozvolňoval odborný styl, ovšem se zachovánil vědeckých nároků.

V chronologické posloupnosti vylíčil autor život Michaela Blažka od narození v uherské Senici přes gymnaziální studia v Prešpurku, bohoslovecká v Debrecínu i následnou akademickou peregrinaci po univerzitách ve Švýcarsku a německých zemích. Pokračoval k počátkům Blažkova působení jako pastora nejprve v jihomoravské Nosislavi, poté v Jimramově na Vysočině, kde uherský pastor následně stanul v čele evangelické církve a v úřadu setrval až do své smrti.

Jednotlivé milníky Blažkova života či problémy, se kterými se jako pastor setkával, využil autor knihy k hlubším sondám do dobového kontextu. V jednotlivých podkapitolách se tak čtenář na příhodných místech dozvídá více o národnostních a jazykových otázkách, vztahu církve a státu, vztazích protestantské minority s katolickou majoritou, poměrech v rámci evangelické komunity i o starostech pastora v poslední čtvrtině 18. a první třetině 19. století. Nechybí ani pojednání o sociální síti kolem Michaela Blažka i o jeho sebereprezentaci a roli ve společnosti. Autor v textu výrazně cituje z původních, často dosud nepublikovaných pramenů, aby čtenáře více vtáhl do jazyka a myšlení dané doby.

Z výrazných událostí, které se dotkly pastora a superintendenta Blažka a kterým je v knize poskytnut větší prostor, je nutné (kromě faktického budování protestantských sborů) zmínit účast hlavní postavy knihy v tajném svazu iluminátů a její údajnou podporu takzvané frajmaurské rebelie v letech 1796–1797 a následné vyšetřování tohoto povstání. V knize je věnován i prostor inspiraci, kterou v Blažkových krocích a působení v Jimramově nacházel o půl století později tamní rodák, kněz a spisovatel Jan Karafiát.

Celou knihu charakterizuje pečlivá práce s prameny úřední proveniencí i písemnostmi osobní povahy, v některých případech jde o dokumenty uložené v soukromé sbírce. Cennou přílohou knihy je edice šesti Blažkových kázání a soupis jeho knihovny. Knihu doprovází množství obrazových příloh, které zachycují nejen osoby



a místa pojednané v práci, ale též některé umělecké či řemeslné detaily zkoumaných archiválií a míst spojených s působením superintendenta. Prozrazují tak i cit autora pro vnímání památek jako míst paměti.

*Michal Morawetz*

**Nicoleta ROMAN (ed.), *Orphans and Abandoned Children in European History*. Sixteenth to Twentieth Centuries, London-New York 2018, 285 s., ISBN 978-1-315-11482-8.**

Poznání v zahraničí hojně bádané problematiky dětí bez rodičů v nedávné době obohatila monografie mezinárodního kolektivu autorů pod vedení rumunské badatelky Nicolety Roman. Jejím základem se staly příspěvky a diskuze přednesené na workshoppu konaném v Bukurešti koncem roku 2013. Kolektiv přispěvatelů se za dobu přípravy knihy rozšířil o další badatele, kteří vytvořili celkem dvanáct kapitol, jež se věnují problematice odložených a osiřelých dětí napříč raně novověkou a moderní Evropou z různých úhlů pohledu. Geograficky jsou vedle západo- a jihoevropských zemí, kde má bádání tohoto tématu poměrně dlouhou tradici, zastoupeny také středoevropské, jihovýchodní a východní regiony, které jsou z hlediska výzkumu sociálních dějin světovou historiografií často neprávem přehlíženy.

První oddíl *In search of an identity* otvírá příspěvek Alessandra Stelly věnovaný otázce ztráty rodinných vazeb v případech osob žijících v otroctví v Cádi-

zu 18. a 19. století. Problémem identity odložených dětí v souvislosti s udílením křtů a křestních jmen ve francouzských nalezcích od 16. do 20. století se zabýval Vincent Gourdon. Fungování státní péče o osiřelé a opuštěné děti v 18. a 19. století věnoval pozornost příspěvek Nicolety Roman, která se zaměřila na Bukurešť, a text trojice italských autorek zkoumajících sirotčince v Casertě a Benátkách.

Následující čtveřice kapitol byla souhrnně pojmenována *What path to follow: education or work?* Její autoři se zaměřili na otázku výchovy a vzdělávání opuštěných dětí. Tobias Schmidt se zabýval možností získat vyšší vzdělání, jež se jim otvírala v raně novověké Sieně. Margarita Dobрева zkoumala systém reformovaných škol v Osmanské říši 19. století. Častějším způsobem nabytí profesních dovedností bylo v případě dětí bez rodičů umístění do zaměstnání, které mohlo být spojeno s vyučením se řemeslu. Tuto alternativu na příkladě jihovýchodní Francie konce 19. století zkoumala Isabelle Grenut. Řadu opuštěných dětí však musela „vyškolit“ ulice, jak na případu Vídně přelomu 19. a 20. století ukázala Maria Papathanassiou.

Poslední oddíl knihy *Life in urban and rural environment* věnuje pozornost způsobům péče o opuštěné děti ve venkovském a městském prostředí. Isabelle Robin připomněla obvyklou praxi pařížských nalezců, odkud byli chovanci posíláni na několik let ke kojným na venkov. Obecní péči o opuštěné děti v raně novověkém Dubrovniku zkoumala Rina Kralj-Brasard. Českou historiografií zastupuje příspěvek Markéty Skořepové o osiřelých

dětech ve venkovské společnosti první poloviny 19. století. Knihu uzavírá Bárbara A. Revuelta-Eugercios, jež se zaměřila na praxi umisťování kojenců z madridského nalezince na venkov, která s obměnami přetrvávala až do první poloviny 20. století.

*Josef Grulich*

**Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ (ed.), *Historik bez hranic. Z díla profesora Eduarda Maura***, Univerzita Pardubice, Pardubice 2017, 393 s., ISBN 978-80-7560-071-4.

**Pavla JIRKOVÁ – Jiří HRBEK – Jan ZDICHYNEC – Jan KAHUDA (edd.), *Země – paměť – lidé. Eduard Maur***, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2017, 507 s., ISBN 978-80-7422-490-4.

V roce 2018 oslavil životní jubileum jeden z nejvýznamnějších českých historiků Eduard Maur. K počtě oslavence vyšly dvě antologie jeho starších textů připravené na obou jeho domovských pracovištích. V polovině roku se na knihkupeckých pultech objevila publikace z nakladatelství Univerzity Pardubice *Historik bez hranic* editovaná jednou z Maurových mladších žaček Šárkou Nekvapil Jiráskovou. V závěru roku přibyl svazek *Země – paměť – lidé* vydaný Nakladatelstvím Lidové noviny v rámci edice *České dějiny*, na jehož přípravě se podíleli mladší kolegové a žáci Eduarda Maura Pavla Jirková, Jiří Hrbek, Jan Zdichy nec a Jan Kahuda.

Bylo by vlastně nesmyslné „recenzovat“ práce profesora Maura, namnoze důkladně prověřené časem a množstvím studií dalších autorů, které na ně navázaly

a navazují. Postačí tedy stručná rekapitulace nových publikací. Obě dosti rozsáhlé knihy se snažily předložit co nejrepresentativnější výběr témat, jimiž se autor zabýval, a obě se bez problémů podařilo naplnit zajímavými a stále aktuálními texty. I čtenáře, který je přesvědčen, že práci Eduarda Maura podrobně zná, při pohledu na obsahy recenzovaných knih znovu překvapí záviděníhodný rozsah pojednávaných otázek. Zařazeny byly přitom jen samostatné články, nikoli kapitoly v monografiích a kolektivních monografiích, v nichž se odrazila řada dalších Maurových badatelských zájmů, v poslední době například dějiny žen. Stranou pochopitelně zůstala i práce pedagogická (například skripta k dějinám novověku nebo dodnes citované a užívané *Základy historické demografie*) a činnost překladatelská či zprostředkovatelská.

Přetisknuty byly texty původně vydané v období od šedesátých let 20. století až po dobu kolem roku 2010. Z větší části chybí Maurovy nejstarší práce publikované v šedesátých a sedmdesátých letech, věnované především metodologickým a metodickým otázkám dějin obyvatelstva a historické demografie, o jejichž rozvoj v tehdejší Československu se Maur nezastupitelným způsobem zasloužil. Tyto články se možná poněkud přežily, respektive byly převrstveny dalším vývojem oboru. Ve své době však znamenaly průlom a představily v českých zemích dosud netušené možnosti výzkumu. Pro badatele, kteří se chtějí zabývat například dějinami rodiny či sociálními dějinami venkova, ovšem zůstávají důležitým studijním materiálem dodnes.

Editori obou publikací ponechali texty v jejich původní podobě, tedy – v případě těch starších – včetně občasných povinných citací marxisticko-leninské rétoriky. Tyto dobově podmíněné vsuvky čtenářům mladší generace demonstrují nejen obtíže doby, ve které Eduard Maur dokázal tvůrčím způsobem pracovat, ale dokládají i pamětníky potvrzovaný fakt, že jeho povinné úlitby režimu nikdy nepřekročily hranice nezbytné nutnosti. Z novějších prací byla uvedena řada textů, které původně vyšly v různých konferenčních či příležitostných sbornících, kde mohou být hůře dostupné. Přetištění v antologiích bezpochyby přispěje k jejich dalšímu zviditelnění a využití dalšími badateli. Stěžejí uvěřitelný záběr Eduarda Maura dokreslují bibliografie jeho vlastních prací a částečně i kvalifikačních prací jeho studentů, jež tvoří závěr obou recenzovaných publikací.

Obě knihy uvedli oslavencovi přátelé – Šárka Nekvapil Jirásková a Petr Vorel na prvních stranách „pardubického“ sborníku vzpomněli na vlastní studentská léta. Pražskou publikaci otevírá podrobný životopis z pera Josefa Petráně, pod jehož vedením na přelomu padesátých a šedesátých let vznikla Maurova diplomová práce. Petráň v prvních kapitolách připomněl jeho studentská léta, počátky působení na pražské filozofické fakultě pod vedením Václava Husy a především inspirativní cestu do Francie a stipendium v Aix-en-Provence u Georgese Dubyho. Po návratu stihl Maur ještě obhájit doktorskou disertaci na téma postavení poddaných na točnickém panství, kandidátská práce o komorním

velkostatku v druhé polovině 17. století, ovlivněná moderními trendy francouzské historiografie, však zůstala vlivem změny politických poměrů řadu let neobhájena a nikdy nevyšla v kompletní podobě tiskem.

Z normalizačních politických čistek vyvázl Eduard Maur jakožto pedagogicky i vědecky nezastupitelný člen filozofické fakulty „pouze“ s pozastaveným kariéřním postupem, docentem mohl být jmenován až v roce 1990. O tři roky později vystřídal Ottu Urbana v čele Ústavu českých dějin Univerzity Karlovy, který až do roku 2000 řídil. V následujících letech zde působil jako vědecký pracovník. V roce 2003 zahájil své působení na Univerzitě Pardubice. Na obou pracovištích vychoval řadu odborníků, jejichž kvalifikační práce vedl či vede. Jeho pedagogický vliv však výrazně přesahuje hranice diplomových či disertačních seminářů v Praze a Pardubicích.

Stejně významná je Maurova činnost organizační. Zmínit je třeba alespoň spolupráci s francouzským výzkumným institutem CEFRES, činnost v řadě vědeckých grémií, účast na množství výzkumných projektů, z nichž nejvýznamnější byl zřejmě mezinárodní *Soziale Strukturen in Böhmen im 16.–19. Jahrhundert* řešený v letech 1993–1999. Nepochybně je také jeho práce pro Komisi pro historickou demografii založenou v roce 1967, s níž jsou spojeny začátky časopisu *Historická demografie*, který se s určitými obtížemi podařilo dovést až do současnosti a získat mu mezinárodní renomé. V této souvislosti nelze nezdůraznit mimořádnou jazykovou vybavenost

profesora Maura, díky níž navazoval kontakty s odborníky z celé Evropy, i jeho společenskou obratnost a organizační schopnosti, které mu umožnily realizovat množství odborně i manažersky náročných projektů.

Profesní životopis Eduarda Maura je možné chápat jako zrcadlo posledních padesáti či šedesáti let české historiografie. Jeho vlastní badatelská činnost představuje výsledek detailního studia archivních pramenů a úctyhodného přehledu po české a především zahraniční literatuře, jež dohromady spojuje kritické historické myšlení v širokém kontextu a souvislostech. Chronologicky se zájem profesora Maura pohybuje od pozdního středověku až po konec 19. století a zahrnuje v podstatě celé české země s těžištěm ve středních Čechách, v okolí komorních panství, která Maur systematicky studoval, a na západě Čech, k nimž ho poutají rodinné kořeny.

Publikace *Historik bez hranic* vydaná pardubickou univerzitou je rozdělena do pěti víceméně metodologicky koncipovaných oddílů: Historická demografie, Hospodářské a sociální dějiny, Církevní a náboženské dějiny, Příspěvky k dějinám šlechty a Myšlenkové světy. První kapitola zahrnuje dva kratší, v podstatě přehledové texty k vývoji historickodemografického bádání v českém prostředí. Dále sem byly zahrnuty obsahově vzdálené stati o moru v Kutné Hoře v roce 1680 a o populačním myšlení konce 19. a počátku 20. století ve vztahu k plánovanému rodičovství. Přetištěna byla rovněž rozsáhlá stať z roku 1971 *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století* vystavěná především

na soupisu obyvatelstva podle víry z roku 1651, jehož potenciál pro historickodemografické bádání Maur rozvinul v řadě dalších vlastních prací i prostřednictvím projektů svých kolegů.

Na soupis z roku 1651 navazuje edice o něco mladšího sčítání konzumentů soli, kterou Eduard Maur připravil spolu s Dagmar Píšovou, zařazená v oddíle věnovaném hospodářským a sociálním dějinám. Ten zahrnuje nejvýznamnější studie profesora Maura, představující vrchol jeho badatelské činnosti orientované na sociální postavení venkovských poddaných. Kapitulu uvozuje jedna z novějších statí zaměřená na pustnutí vsí na Plzeňsku v pozdním středověku a počátkem novověku, kde autor využil řadu evidenčních i topografických pramenů. Následuje zásadní studie *Poddaní* točnického panství, která je extrahovaným jádrem Maurovy nikdy nevydané doktorské práce. Text, původně uveřejněný ve dvou číslech *Sborníku archivních prací*, představuje v podstatě mikrohistorický pohled na život poddaných středočeského komorního panství v období po třicetileté válce z hlediska populačního, sociálního i hospodářského vývoje. Další dvě práce se zabývají postavením venkovského obyvatelstva z pohledu právních norem, především zákupního a dědického práva. Základním pramenem nebyla jen oficiální litera zákona či vrchnostenské instrukce, ale především jejich odraz v praxi. Na závěr oddílu byla zařazena stať věnovaná problematice čeledi, tedy jednomu z témat, které profesor Maur spolu se svými žáky systematicky rozvinul. Všechny po-

sledně zmíněné texty spojuje klíčová myšlenka interakce venkovských poddaných a jejich vrchností, která vyvrací zažitou představu o pasivitě a bezmoci obyvatel venkova vůči (z)vůli svých vrchností.

V oddílu věnovaném církevním a náboženským dějinám jsou zařazeny pouze dva texty, které se dotýkají otázky obnovy katolicismu v raně novověkých Čechách. První se zaměřuje na výstavbu farní sítě v pobělohorské době, druhý pojednává o fenoménu poutnictví, který významně formoval duchovní obzory obyvatel barokních Čech, jejichž mobilita a orientace ve vzdálenějším prostoru bývá historiky leckdy podceňována. Následující kapitola Příspěvky k dějinám šlechty přináší rozbor zápisků Hynka Krabice z Weitmile, jež představují pozoruhodný pohled na rodinný život renesančního šlechtice a otce 38 dětí, a studii věnovanou postavení šlechtických sloužících a jejich vztahů s urozenými zaměstnavateli.

Poslední kapitola Myšlenkové světy je výběrem z novějších prací Eduarda Maura, které se více věnují otázkám mentality raně novověkého člověka. Patří sem studie o písmácích a lidových kronikářích, jejichž význam je současnou historiografií poněkud opomíjen. Vzdělaneckou kulturu Eduard Maur naopak studoval v příspěvku o pojetí národa v díle Pavla Stránského a Jana Amose Komenského i v stati věnované úvahám českých osvícenských historiků Cornovy, Dobnera, Pelcla a Voigta.

V Praze vydaná publikace Země – paměť – lidé je rozdělena tematicky do čtyř oddílů: Historická demografie, Šlechtický velkostatek, Paměť míst a Dějepisectví

a dějepisci. První kapitolu otvírá zásadní studie K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví z poloviny osmdesátých let, v níž se Eduard Maur zabýval problémem obnovy českých zemí po třicetileté válce. Témuž tématu je věnován také o málo mladší článek o populačních důsledcích třicetileté války. Otázka demografických krizí autora zajímala i v souvislosti se středověkem, když se zabýval morovou epidemií roku 1380. K objasnění populačního vývoje českých zemí Eduard Maur využíval velmi různorodou škálu pramenů i metodologických přístupů, od kvantifikace hromadných dat až po rozbor dobových literárních děl. Tento rys jeho práce jej do značné míry odlišuje od běžného standardu obvykle mnohem úžeji specializovaných kolegů. Fenomenální přehled po aktuální odborné literatuře jej několikrát přivedl k zpracování bibliografických statí, například k přehledu vývoje české historické demografie z roku 2008, který byl zařazen na závěr pojednávaného oddílu.

V následující kapitole se editoři pokusili shrnout Maurovy poznatky k problematice šlechtického velkostatku a jeho poddaných. Soustředili se především na otázku vztahu vrchností a venkovského obyvatelstva. Výjimkou v tomto pojetí představuje úvodní stať o vývojových etapách českého feudálního velkostatku, která je pojata spíše z hlediska hospodářských dějin. Navazuje kratší článek Česká barokní sýpka, v níž autor zohlednil i „památkářské“ hledisko a upozornil na estetický a krajínovotvorný význam účelových vrchnostenských staveb. Ekonomické

a sociální problémy českého pobělohorského venkova Eduard Maur od počátku své kariéry zkoumal z hlediska evidenčních pramenů, pravidelně se ale vracel i k otázkám poddanských nepokojů. Na jejich pozadí ukázal patent bavorského kurfiřta Karla Albrechta z doby války o dědictví rakouské, který měl na venkově podnítit odpor proti královně Marii Terezii. V další studii se pokusil vytvořit určitou „typologii“ situací, kdy útlak ze strany vrchností či spíše jejich zaměstnanců přivedl poddané až k zločinu vraždy či zabítí. Vztah pána a sluhy však mohl nabýt i podstatně lidštějších rozměrů, jak dokazuje následující článek založený na vzpomínkách muzikanta Hanse Komendy.

V čtyřech článcích kapitoly Paměť míst se Eduard Maur do značné míry rovněž věnoval vzpourám poddaných, respektive lidovým hrdinům, jejich kultu, problematice historické paměti a mýtu v souvislosti se sociálním a národnostním sebeuvědoměním obyvatel českého venkova. V textech se projevuje nejen Maurovo chápání regionálních dějin viděných v hlubokém kontextu velkých událostí a struktur, ale i jeho podrobná znalost popisovaných míst a citlivé vnímání jejich atmosféry. To mu umožnilo sledovat proměnu sedláků Jakuba Kubaty a Jan Sladkého Koziny v bojovníky za práva venkovského lidu a v případě Chodů – Psohlavců i vytvoření národního mýtu o obraně Čechů před Němci. S ochranou proti „německému“ útlaku

namnoze souvisí i oslava pohraničního horského pásma, které Maur připomíná v závěrečném textu kapitoly Kult hor, kde se zabývá i geniem loci četných posvátných vrchů na území Čech a Moravy.

S otázkou země a národa a jejich historického vnímání souvisí rovněž Maurův zájem o starší historiografii, která tvoří náplň pěti z šesti článků posledního oddílu Dějepisectví a dějepisci. K Bohuslavu Balbínovi se autor vrátil v řadě svých prací, zde byl přetištěn text o jezuitově reflexi poddanských poměrů. Opakovaně se zabýval i Pavlem Stránským, v tomto případě byl vybrán článek sledující pojetí národa v díle O státě českém. Stranou nemohl zůstat autorův dlouhodobý zájem o lidové kronikářství. Zbývající tři studie odrážejí Maurovu orientaci na frankofonní prostředí. První z nich sleduje zmínky o Čechách a českých dějinách v díle filozofa Voltaira, další přibližuje paměti francouzského maršála de Belle Isle, velitele francouzsko-bavorské armády, jež měla v roce 1741 dobýt českou královskou korunu. Poslední text je Maurovým ohlédnutím za česko-francouzskou vědeckou spoluprací v padesátých a šedesátých letech 20. století.

Přínos profesora Eduarda Maura pro českou historiografii lze jen velmi těžko přecenit. Ačkoli nebývá zvykem ukončovat zprávy o literatuře poděkováním a přáním všeho dobrého do dalších let, v tomto případě jiný závěr není možný.

*Markéta Škořepová*